

Проф. др Момчило ЗЕЧЕВИЋ
Институт за савремену
историју, Београд

ЈУГОСЛОВЕНСКА ИДЕЈА И УЈЕДИЊЕЊЕ 1918. ГОДИНЕ У ИСТОРИЈСКОЈ РЕТРОСПЕКТИВИ

Да је проучавање историје један непрекидни ток откривања и тумачења историјских чињеница и тежња ка објективној спознаји догађаја и процеса у прошлом времену, сведоче и бројни радови академика Димитрија Дима Вујовића. Свој вишедеценијски рад, усмерен на истраживања обимне грађе домаћег и страног порекла, чији се највећи део односи на прве три деценије XX века и теме о Црној Гори и југословенској држави, Д. Вујовић је сажео у богат историографски опус од седам посебних монографских издања, више десетина научних и стручних чланака и других прилога. У овом завидном историографском резултату, провлачи се као црвена нит ауторовог научног интересовања главна тема и брига времена коме и Вујовић припада: југословенска идеја и југословенско питање, односно услови и основе стварања и живота југословенске државе. Око тих и данас најважнијих питања српске националне историје XX века, на многим страницама исписаним Вујовићевом руком стоје подаци, анализе и оцене, које чине несумњив допринос југословенској историографији.

У сећању савременика, као и по суду историје, историографије о Југославији, остало је да су Вујовићеви истраживачки доприноси примани са знатижељом и професионалним изазовом, често и полемиком, јер су по правилу долазили из дубоко заштитених и непознатих архивских фондова. Њихово тумачење носило је ауторски печат особеног промишљања и готово авангардних стремљења. То је један од разлога што дело овог историчара доживљава судбину увек актуелног штива, јер са узмицањем идеолошких и политичких баријера, као наноса минулог времена, израђа на историографску сцену у своме пуном значају.

Потврдило се и у Вујовићевом раду, да само историографија са-здана на богатој, зналачки одабраној и стручно обрађеној грађи, има трајну вредност, па и када је неки нови погледи настали у процесу ширења знања допуњавају или коригују. И као онда када су Вујовићева истраживања и судови први пут изречени, имају и данас, када су знања из тих области наше савремене историје несумњиво потпунија, своју несумњиву вредност. Тако за научну историографију остаје непобитна чињеница да је укупно дело овог историчара наше модерне епохе, дубоко утемељено у стварности времена које описује, што је постигнуто захваљујући високопрофесионалном односу према историјским документима, стандардном методолошком поступку њихове обраде и објективном усмерењу ка реалним могућностима досезања оптималне историјске истине.

Историографски опус Д. Вујовића карактерише и занимање за црногорско-српске односе у југословенској држави. Између ових тематских међаша, почев од монографије „Уједињење Црне Горе и Србије“ (Титоград 1962), па до његових дела „Црногорски федералисти 1919—1929“ (Титоград 1981) и „Подгоричка скупштина 1918“ (Загреб 1989), међупростор истраживања испуњен је радовима о односима Црне Горе са Русијом и Француском, затим о многим значајним догађајима из црногорске историје, а посебно и данас актуелном студијом — „Прилози изучавању црногорског националног питања“ (Нижкић 1987). Овако широк спектар Вујовићевог истраживачког интересовања обогатио је историографију новим научним резултатима, бројним чињеницама, али изнад свега проицљивим и по много чему особеним научним анализама и судовима. Такав приступ, у својој основи чврсто утемељен на историјском документу и његовој непристрасној интерпретацији, омогућавао је нове продоре у тумачењима прошлости, често ослоњене на ауторску инвенцију и изразит смисао за синтетизован исказ. У исто време, како то обично бива у историјској науци која прати процесе дугог трајања, чиме је и њена инертност условљена, свако ново откриће и суд о њему, наилазили су и на оспоравања. Време је, ипак, показало, да су многа питања која је Вујовић покретао у својим радовима, нарочито она око српско-црногорских односа, црногорског националног питања и југословенске државе, надживела аргументацију опонената и да је његово историјско тумачење било на искуственом трагу глобалног, цивилизацијског развика. За овај зборник и његовим поводом указаћемо на неке контроверзе у историографији, ослањајући се углавном на две кључне Вујовићеве оцене о југословенском питању и значају стварања југословенске државе 1918. године, које су, нарочито у неприликама данашњег времена, добиле у својој актуелности.

Већ од првих саопштавања својих научних истраживања, Д. Вујовић је био на прагу објективних оцена о југословенској

идеји и карактеру југословенског питања, као и односу Црне Горе и Црногораца према стварању југословенске државе 1918. године. Како је сазревао као историчар и ширио документарну основу својих тематских истраживања, Вујовић је био све уверљивији у схватању карактера и историјској значаја југословенског уједињења 1918. године, са разлогом усмеравајући своју аналитичку и критичку пажњу на два суштинска питања: начин уједињења и облик унутрашњег уређења заједничке државе. О овим питањима Вујовић се у својим радовима више пута изјашњавао, Слично као у својој књизи о уједињењу Црне Горе и Србије, Вујовић у монографији о црногорским федералистима даје о овом проблему целовиту оцену следећим речима: „Уједињење Црне Горе и Србије као и стварање заједнице југословенске државе било је давнашња жеља свих. Први свјетски рат и његов исход створили су услове да се та жеља и реализује. Али она је остварена на начин који је изазвао отпор и незадовољство, тако да су многи тврдили да оно што је створено није оживотворење народних жеља и тежњи, него управо њихова груба негација. Наиме, снаге које су у стварању заједничке југословенске државе 1918. године однијеле превагу и реализовале тај историјски чин, нијесу водиле рачуна о националним и другим специфичностима и посебностима народа и територија које су ступиле у заједничку државу. Створена је централистичка држава у којој су господарили воља и интерес великосрпске буржоазије. Право и интереси других нијесу признавани. Због тога су они били принуђени да се од првог дана постојања нове државе боре за своја права и интересе...“ (стр. 7).

Своје научно уверење на историјској грађи утемељено знање о југословенској идеји и заједничкој држави Вујовић истражује и у најновијој монографији о Подгоричкој скупштини 1918. године, где каже: „Година 1918. представља значајну прекретницу у животу југословенских народа. Та прекретница није случајан историјски догађај, већ природан резултат претходног историјског развоја, јер су к њему водиле објективне привредне, политичке и културне потребе југословенских земаља и субјективне жеље већине становништва, а прије свега најнапреднијих људи међу Југословенима. Полазећи од принципа националности, који је битно обиљежавао политичку мисао и политички живот Европе XIX вијека, а подстакнути борбом Италијана и Нијемаца за национално уједињење, ти људи су се борили за уједињење Срба, а потом и Југословена. Да би се стигло до тог циља, требало је, како је то говорио Светозар Марковић, претходно разорити два царства — турско и аустроугарско... Завршни чин те борбе био је први свјетски рат, када је разорена Аустро-Угарска, а потом формирана заједничка југословенска држава. У свим тим збивањима и процесима значајан фактор је била и Црна Гора. У њој је, прије свега, стално била присутна

идеја о уједињењу са Србијом. Црногорци су се у том периоду осјећали као дио српског народа и, природно, полазећи од принципа националности, тежили су да се уједине са својом браћом из других крајева, у првом реду са онима из Србије“ (стр. 7).

Овакве Вујовићеве оцене, иначе у великој мери сагласне са судовима научне историографије готово на свим југословенским просторима, дошле су, заједно са многим другим сличним судовима, у посљедњих неколико година кризе и рата у данас већ бившој Југославији, под удар ултранационалистичке политике, којој није одолела ни историографија у Србији и Црној Гори. Пробуђене и од наследника старе власти подржане великонационалне идеологије код свих југословенских народа нашле су тумаче међу деловима интелигенције и неких институција, па и међу угледним историчарима и другим стручњацима. Подржавајући актуелну политику југословенског конфликта и распада, они су се упустили и у ревизију традиције југословенских стремљења и веза, окомивши се нарочито на сврсисходност и историјски резон стварања прве заједничке југословенске државе 1918. године.

Ако се на страну ставе традиционални стереотипи о „версајској“ Југославији, као „вештачкој“ и „великосрпској“ творевини, који су потицали из арсенала великонационалних програма, пре свега код Хрвата и Словенаца, затим Муслимана, Македонаца, затим Албанаца и неких других националних мањина, као и традиционалних антијугословенских снага (Ватикана, Коминтерне, ревизионистичких држава и др.), централно место антијугословенске акције припада данас разбукталој активности конзервативне српске политичке мисли. Њена савремена противјугословенска артикулација, која настоји да своје упориште нађе и у искуству међуратне прошлости, почива, у ствари, на политичком утилитаризму српске посткомунистичке доктрине, њеној немоћи и опирању да поново отворено српско питање реши демократским путем. Конзервативна и анахрона политика једног дела српске интелектуалне и управљачке елите успела је да путем медијског насиља за кратко време наметне нереалне историјске судове о значају југословенске идеје и државе за општи српски интерес, за националну интеграцију и цивилизацијску еманципацију српског народа. Традиционални прагматични српски национални интерес, изражен кроз југословенску идеју и југословенску државу, за чије је стварање уложен готово двовековни духови и физички потенцијал српског народа, нарочито његове велике жртве на бојном пољу, сведен је тим путем на игнорисање и кривотворено тумачење. Ревизија историје на основама негативног искуства из живота две Југославије, при чему се њено стварање 1918. проглашава промашеном политиком, „тужним и глупим“ чином, а генерације српских проагониста југословенског заједништва и сарадње ирационалним и кратковидим, својом „аргументацијом“ не иде даље од политичког ути-

литаризма срачунатог на одржавање власти и ренте коју она доноси. При томе се срачунато потискују историјске чињенице да је у околностима првог светског рата и његовог исхода, у односима снага и владајуће идеологије праћанског друштва, следећи искуство развијеног света, једини пут за српску модерну националну интеграцију била југословенска држава.

Та држава могла је бити створена као заједничка југословенска само са Словенијом у њој, и то не искључиво из геополитичких и економских разлога, што потврђује и чињеница да је излазак Словеније из Југославије 1991. био почетак њеног краја. Сва историјска истраживања развоја српског националног питања у условима 1914—1918. године недвосмислено сведоче да без Словенаца не би била могућа никаква српско-хрватска (југословенска) државна заједница. То су на време добро уочили заступници српских интереса, посебно њихов југословенски утемељивач и креатор тадашње српске политике Никкола Пашић. Насупрот томе, данашњи протагонисти политике српских националних интереса, почев од политичких странака, дела интелигенције из научних, културних и верских националних институција, нашли су се на страни игнорисања и негирања оваквог историјског искуства. Практичне последице неподаштавања историјске истине о разлозима стварања Југославије 1918, којих је било истовремено код свих југословенских народа, били су оружани сукоби, разарање и мржња. Савремени тежак положај српског народа (али и свих осталих југословенских народа) све више уверава да је олако и бескомпромисно одбацивање вишедеценијских југословенских стремљења и позитивних достигнућа седмодеценијског заједничког државног живота, морало резултирати разарањима и жртвама, и на драстичан начин поновити негативну страну историје националних и државних интеграција данашњег развијеног света. Историјско искуство развијених земаља засновано је такође на вишевековном страдању, геноциду и праћанским ратовима, а позитиван резултат дело пре свега на токовима економије и културе, што је у југословенском случају било крајње запостављено. Југословенско „уједињење“ извођено претежно средствима политичке декларације и државне принуде у временском распону краћем од живота једне генерације, чини се да је морало дати овако негативан резултат. У југословенском случају под истим кровом нашли су се народи који су стизали на историјску сцену са различитим цивилизацијским закашњењем, за шта се ни у политичкој мисли, као и у прагматичној политици, код најбројнијег народа није имало разумевања. То се нарочито одразило на питањима организовања заједничке државе, посебно на плану њеног унутрашњег уређења, затим економским, културним и другим односима.

Вишедеценијске разлике у националној и државној еманципацији народа у југословенским земљама, где је сваки од њих настојао да прође све основне фазе властитог националног пута,

организовања своје државе, економије, просвете, науке и сл., због међусобно супротстављених интереса националних елита, неразумевања и нетолеранције, стално су претиле конфликтом, који их је на крају одвео у директан сукоб и рат. Крваве, трибалистичке и рушилачке димензије овог сукоба, подстакнутог изнутра и споља, сведочанство су и о томе по коју се цену на балканским просторима остварују закаснеле националне еманципације етничких група на различитим ступњевима развоја. Трајност и бруталност конфликта сведочи, такође, да је југословенски државни организам, уз све своје контроверзе, кризе и ломове, већ био значајно утемељен. У насталом сукобу, као последици насилног раздвајања у већини етнички веома блиских народа, које је седмодеценијски заједнички живот значајно приближио, радикализовао њихову националну измешаност, затим економске и културне односе и везе, огледа се и чињеница да су југословенско друштво и држава органски већ постојали као поодмакли цивилизацијски фетус.

Са становишта историјског начина анализирања појава тзв. дугог трајања и респектовања искуства настанка развијених држава и демократских друштава, сваки озбиљан историчар ће и савремену југословенску трагедију посматрати као већ познату етапу и цену развојног пута у вишецивилизацијску интеграцију. Треба ли подсећати да је процес еволуције ка цивилном друштву данашњег развијеног света (САД, Енглеске, Француске, Немачке и др.) трајао неколико пута дуже од живота Југославије и да је био готово једнако и свуда крвав и битан. Разлика може постојати пре свега у чињеници да су се интеграциони процеси на једној и другој страни догађали у различитим временима и другачијим глобалним стањима цивилизацијског развоја. Анахронизам и неделотворност „топионичког лонца“ код југословенских народа објашњава се тиме што су се идеологијама, средствима и методама минулих епоха и грађанских револуција настојали остварити „пијемонтски“ национално етнички и великодржавни циљеви водећих националних конституената у заједничкој држави. Ново доба, епоха масмедийске цивилизације, која подразумева афирмацију индивидуалних људских права испред етничких груписања и њихових колективних интереса (националних, верских, културних, економских и сл.), очигледно су били у директној супротности са таквим настојањима. Искуство историје данас све више пледира за еволутивни пут демократског развитка у новој епохи, већ названој новим цивилизацијским циклусом, који по прогресивности основне доктрине, несумњиво стоји испред свих претходних.

У контексту оваквих напомена о савременим историјским околностима, на почетку цитиране оцене Д. Вујовића о југословенској идеји и југословенском уједињењу 1918. године као резултату дугих настојања међу најпрогресивнијим деловима на-

рода који живе на југословенским просторима, добијају своју наглашену актуелност. Ово тим пре, што је у околностима распада југословенске државе и неочекиваних етничких, верских и социјалних сукоба у њеним оквирима, искривљено и злоупотребљено тумачење значаја југословенског уједињења 1918. године, постало и једно од највећих искушења југословенске историографије. Готово преко ноћи су на јавну сцену у Србији, Хрватској, Словенији, код Македонаца, Црногораца, Муслимана, затим Албанаца, Мађара и других националних мањина, изрониле „историографске“ ревизије постојећих схватања и оцена. Многе од њих, поготово оне традиционалне: франковачко-правашко-ушастике провенијенције, деснице код словеначких клерикалаца, затим црногорских сепаратиста, македонских, албанских и других великонационалиста, радикализовале су своја већ раније експонирана учења о насилној и версајској Југославији, великосрпској окупацији и хегемонији 1918. године и сл. У контексту развоја међунационалних односа и збивања током последњих неколико година у бившој Југославији, то се и могло очекивати. Међутим, изненађење се, ипак, догодило ерупцијом антијугословенских расположења и политике у редовима српских политичких и интелектуаних кругова, који су прихватили „нови курс“ према југословенској држави и односима у њој, након познатих догађаја у Србији 1987. и 1988. године. Пут ка новој српској реинтеграцији следила је и „нова“ југословенска политика, која је васкрсла из конзервативне традиције, српске историје за коју се сматрало да ће је анахрони садржај потиснути у вечити заборав. Актуелизована је у исто време и историографија чији су идеали великонационални и ксенофобични конзервативни програми попут политичких списа песника Јована Дучића, адвоката Стевана Мољевића, генерала Милана Недића и неких других заступника етничког и државног уједињења српског народа мимо и против других народа у њиховом окружењу. За овакву политику и њену историографију уједињење 1918. године било је срамни пораз српских интереса, испуштена историјска прилика за стварање велике Србије, давање „доброг коња за оронулу рагу“... Другим речима, велика је историјска грешка оних генерација Срба које су створиле југословенску државу и за њу дали жртве. Када се зна да су и великонационални кругови код Хрвата, Словенаца и других са противјугословенском оријентацијом и политиком започели много раније, и њоме насружжали своје народе ксенофобичном мржњом, постаје много јасније зашто је данас дошло до оваквог међунационалног сукоба и крвопролића.

Шта је то што би се на основу нових докумената и сазнања, стручне спознаје или, пак, ослобођене интерпретације, растерећене идеолошких стега, могло ревидирати из досадашњих научних оцена о југословенској идеји и уједињењу 1918. године, да ли су изнете оцене о овим питањима и од стране Д. Вујовића недовољно утемељене у историјској стварности 1918. године? Је

ли „научна метаноја“ код неких историчара данас у оценама о 1918-тој стручно-спознајне или идеолошко-политичке природе? О тим питањима наше историографије дуго ће се још расправљати. За ову прилику ево само неких размишљања о два суштинска проблема југословенског уједињења:

1. — Југословенска идеја (југословенске идеје), која се нарочито од друге половине 19. века јавља у југословенским земљама, темељно је полазиште за разматрање стварања југословенске државе 1918. године. Ту чињеницу истиче и Д. Вујовић у својим анализима и оценама, при чему с разлогом издваја, као примарну, тежњу за уједињењем Србије и Црне Горе, због тога што су ове посебне државе једног народа по својој традиционалној повезаности, духовној и економској, прве започеле и најдаље отишле у политици (од времена балканских ратова и војној сарадњи) конкретнoг непосредног остварења ујединитељског процеса. Српско-црногорска пијемонтска политика усмерена на стварање југословенске државе значила је и подстицај другим југословенским народима, код којих је такође, нарочито последњих деценија 19. века и почетком 20. века, све више присталица добијала политика националног ослобођења, југословенске сарадње и заједништва. Д. Вујовић такође с разлогом истиче да је стварање заједничке југословенске државе изражавало „давнашњу жељу свих“, а да су „први свјетски рат и његов исход“ створили услове „да се та жеља реализује“. Управо у овим чињеницама и условима, које је омогућио исход првог светског рата, леже и суштински одговори за начин стварања заједничке југословенске државе, као и за њене кризе, честе ломове и распадае.

Идеја југословенске сарадње имала је своја упоришта у непосредном, стварном животу код Срба, Хрвата и Словенаца. Радило се о односима између етнички блиских словенских народа, које су околности различитог историјског развоја међусобно удаљили, верски и цивилизацијски дифернцирали, али никада до те мере да би угрозили елементарне економске и културне токове на њиховом, иначе повезаном целовитом и изузетно значајном геополитичком простору. Осећаји етничке блискости, језичке и културне сродности, које су проповедали и афирмисали у свакој од ових средина образовани и прогресивни делови друштва, добијали су у своме значају нарочито захваљујући томе што су сви јужнословенски народи вековима таворили у туђем ропству и стога имали све јачу тежњу за ослобођењем и националном афирмацијом. Такве тежње, започете прво код Срба устанком 1804, све више су и код Хрвата и Словенаца прерастале у конкретне културне и политичке идеје, програме и акције који су 1918. године, после ратова и великих жртава довели до стварања прве заједничке југословенске државе.

Оцена да је 1918-та година била значајна прекретница у животу југословенских народа ни данас није изгубила од своје

објективности. И Д. Вујовић истиче да ова „прекретница није случајан историјски догађај, већ природан резултат претходног историјског развика, јер су к њему водиле објективне привредне, политичке и културне потребе југословенских земаља и субјективне жеље већине становништва, а прије свега најнапреднијих људи међу Југословенима. Полазећи од принципа националности, који је битно обиљежавао политичку мисао и политички живот Европе XIX вијека, а подстакнути борбом Италијана и Нијемаца за национално уједињење, ти људи су се борили за уједињење Срба, а потом и Југословена“. Да би се уједињење остварило, требало је афирмисати циљеве ослобођења и уједињења, а претходно расположиве снаге објединити и усмерити на рушење отоманског и аустроугарског царства.

У основама такве оријентације водећих либерално настројених праћанских слојева код Срба, Хрвата и Словенаца, (Бугара) почивала је југословенска (јужнословенска) мисао која је изражавала схватање о језичком, културном, националном и државном јединству ових народа, и тежњу за њихову блиску међусобну сарадњу. Југословенска мисао, или идеја, имала је првенствено за циљ остварење културног јединства као заједничке идентификације према окружењу несловенских нација, односно организовање и јачање одбрамбених снага због опасности од њихових хегемонистичких претензија. И поред својих корена у прошлости, југословенска идеја је пре свега последица модерног доба европског развика, те је своје основне садржаје добила тек у XIX и XX веку. Почивала је на искуству развијених европских земаља, на идејама и политици које су омогућиле њихову интеграцију. Афирмисала је схватање да се појединачни национални проблеми, а нарочито њихови ослободилачки и интегративни интереси, могу на јужнословенском простору решити једино заједничком борбом, пре свега културним и политичким радом, са крајњим и главним циљем — уједињење у једну државу.

У садржаје и развој југословенске мисли сваки народ уносио је сопствене националне програме као изразе властитих интереса. Тако се временом егзистенцијална претпоставка југословенске идеје све више заснивала на артикулацији и уважавању сваке посебне колективне свести, што је у основи изражавало њен историјски смисао. Стварање услова за вишенационално југословенство или инсистирање на његовој унитаристичкој негацији, односно образовању заједничке државе на конфедералним, федералним или централистичким основама, показали су се као судбинско опредељење и основна супротност југословенске мисли.

Друга карактеристика југословенске идеје, о којој се историјска наука није јасно одредила, садржана је у појмовима југословенске идеје и југословенског питања, још увек схваћених и тумачених као синоними. Обично се сматра да је 1918. година била преломан, одлучујући чин којим се, са стварањем заједни-

чке државе, омогућило да југословенство заживи на новим основама, буде усмеравано политичким, културним и економским средствима, пре свега законском регулативом и државном принудом. Зато и Д. Вујовић истиче да 1918. година „представља значајну прекретницу у животу југословенских народа“, што је несумњива историјска чињеница. Међутим, губи се из вида да су балкански ратови, а посебно први светски рат, коренито изменили садржај и квалитет југословенских стремљења, преводећи их из идејних и програмских облика у културној, економској и политичкој сарадњи у непосредну активност и борбу за њихово државно остварење. Претходно је извршено историјско разграничење сужавањем јужнословенске опције на југословенску, чему је одлучно допринео сукоб Бугарске са Србијом и Црном Гором у другом балканском рату. Развитак југословенске мисли везан за балканске ратове и ток првог светског рата обележава конкретна политичка, војна и дипломатска активност, која се исказује као нова и виша фаза еволуције заједничких тежњи у свим југословенским земљама. У тим посебним историјским условима југословенска мисао прераста у практичну делатност од унутрашњег и међународног значаја, постоји као југословенско питање, чије је решење непосредно зависило од исхода првог светског рата. Разликовање појмова југословенске идеје и југословенског питања има оправдање и у њиховом различитом историјском садржају, јер идеја углавном није излазила изван мисаоних оквира, културних и политичких програма и манифестација, док југословенско питање почива на вишеструкој унутрашњој и међународној активности, иза које су стајали током 1912—1918. српска влада, Југословенски одбор, касније и Централни црногорски одбор за народно уједињење, затим бројне исељеничке и друге југословенске организације и покрети, а на крају и воља сила Антанте.

Са стварањем југословенске државе 1918. сматрало се да је југословенско питање решено, после чега и даље остаје југословенска идеја, сада као трајна тежња за решавањем међусобних односа и услова заједничког живота југословенских народа. Савремена дубока криза југословенске идеје опет је на унутрашњу и међународну сцену вратила југословенско питање, које поново, као европско и светско, чека своје решење.

2. — Југословенска држава 1918. створена је на основу интереса свих њених националних конституената који су тежили ослобођењу од туђег ропства и желели своју националну интеграцију и афирмацију. Тачна су тврђења неких историчара да је одбрамбени фактор био значајан разлог југословенске интеграције у околностима распада три царства у другој деценији XX века, појаве болшевичке револуције и реваншистичке опасности од стране поражених Централних сила. Битка за уједињење српског народа на развалинама отоманске и аустроугарске империје, у реалностима историјског времена првог светског рата и

његовог исхода, доживела је суштинску трансформацију. Идеја стварања велике Србије у којој би се српски народ окупио под једним државним кровом, показала се илузорном. То није било само због отпора таквој тежњи услед измешаног становништва у осталим југословенских земљама, већ и због победничких сила Антанте које су, следећи пре свега традиционалне ставове енглеске дипломатије према Балкану, биле против стварања ма које великонационалне балканске државе, те самим тим и велике српске. Тадашња уверења да би свака велика балканска држава саздана на етничком принципу постала извор нестабилности овог важног европског региона, постала су константа европске политике. Управо ово сазнање руководило је политику Србије и њеног главног протагонисту Николу Пашића да благовремено, већ почетком рата 1914, изврши реалну процесу историјских околности и оптималних могућности за остварење српских националних интереса. Процена да се српско национално питање, пре свега државна интеграција српског народа, може решити само у оквирума југословенске државе, у заједници са Хрватима и Словенцима, показала се као једина историјски реална. О томе, уосталом, сведочи и наше време својом крвавом ценом, као последицом насилног етничког груписања.

И на другој страни, пре свега код Хрвата и Словенаца, југословенска држава је омогућила окупљање њиховог разбијеног и подељеног националног бића, чиме су тек створене претпоставке за модерно национално конституисање и афирмацију. Хрватска је са 1918. годином спојила своје раздвојене делове, подељене између Аустрије и Угарске, први пут је увела грађански демократски изборни систем, затим просветне националне програме, обезбедила могућност пуног учешћа у власти, војсци, управљању државом и др. Сличан процес се одвијао и у Словенији, која је, као и Хрватска, први пут административно окупила највећи део националног простора. Срби и Хрвати су у оквиру једне државе преко Црне Горе, Војводине, Босне и Херцеговине, Далмације, окупили највећи део свога народа. У условима исхода првог светског рата и расположења великих сила, југословенски државни оквир се за све народе који су се нашли у њему исказао као оптималан домет интегративних националних интереса. Међутим, начин на који је ова држава остварена — како истиче и Д. Вујовић — изазвао је „отпор и незадовољство, тако да су многи тврдили да оно што је створено није оживотворење народних жеља и тежњи, него управо њихова груба негација. Наиме, снаге које су у стварању заједничке југословенске државе 1918. однијеле превагу и реализовале тај историјски чин нијесу водиле рачуна о националним и другим специфичностима и посебностима народа и територија које су ступиле у заједничку државу. Створена је централистичка држава у којој су господарили воља и интерес великокрпске буржоазије. Право и интереси других нијесу признавани“. У којој мери су овакве Ву-

јовићеве оцене; понекад сматране као наглашено идеолошке, историјоки тачне?

Почетком XX века само су три народа у југословенским земљама — Срби, Хрвати и Словенци — достигли ниво модерне националне еманципације, а међу њима су Срби, са својом грађанском револуцијом и националном државом, били неколико деценија испред. Хрвати, а нарочито Словенци, територијално и административно разбијени, економски и културно ограничени немачким и мађарским притиском, без одговарајућих националних просветних програма, школског система, демократских права, слобода итд., свој пуни национални развитак остварују тек са ослобођењем и формирањем југословенске државе 1918. године. Национална интелигенција, која је заступала интересе Хрвата и Словенаца у преговорима са водећим људима Србије, кроз деловање Југословенског одбора, исељеничких организација, затим на Крфској конференцији 1917, у Народним већима, на Женевској конференцији и касније у уставотворној скупштини заједничке државе, највећим делом залагала се за државно устројство које би сваком народу омогућило властиту националну и државну афирмацију, тражећи на тај начин оно што је српски народ у својој матици већ остварио. Захтеви да се нова држава организује на конфедералним или федералним основама имали су за основу мотивацију националне тежње и изражавали су уверење да се једино тим путем може спречити хегемонија бројнијег и историјски (државно и национално) раније оформљеног српског народа. У тим рачуницама су поред ових основних постојали и многи други разлози и страхови. Улога пораженог партнера без властите међународно признате државе, који је у рату био на супротној, губитничкој страни, наспрам српске моћне победничке позиције, није омогућавала равноправност у преговорима посебно око устројства нове државе. На њима је победила пијемонтска формула српског грађанства и његове династије, изражена првенствено у централистичком унутрашњем уређењу државе и наметању идеологије унитарног југословенства.

Почев од начина како је уједињење 1. децембра 1918. прокламовано у режији регента Александра Карађорђевића и лидера пречанских Срба Светозара Прибићевића, па све до поступка којим је донет Видовдански устав 28. јуна 1921. године, било је јасно да унитарно-централистичко насиље неће дати конструктиван уједињитељски резултат. Заговарали су га конзервативни великосрпски кругови на челу са круном, помогнути са, углавном у својим срединама политички инфериорним, представницима словеначке и хрватске либералне буржоазије, политичарима из Црне Горе, заступницима босанских Муслимана, Албанаца са Косова и др. Снажна идеологија националног унитаризма, која је заплуснула Европу 18. и 19. века, на крају првог светског рата већ се исказивала као неделотворна и анахрона. НИСисти-

рање на централистичком устројству државе није било само последица утицаја ове идеологије, већ и историјског искуства српске државе, кога се тешко било одрећи.

Троименост нове државе и уставне гаранције равноправности њених конститутивних народа, Срба, Хрвата и Словенаца, брзо су почели бледети у жару политичких сукоба националних странака. Тежња Хрвата и Словенаца да изборе националну еманципацију, културну, просветну и економску, па и ингеренције аутономне, државне самосталности, наилазила је на одлучан отпор српске стране, код које није било разумевања и интереса да омогући „туђе“ националне тежње. Заслепљена својим ранијим националним и државним сазревањем, без праве демократске подлоге, доминирајућа конзервативна српска политика није рачунала са нужношћу историјског проласка већ уходаног и природног цивилизацијског пута од стране сваке нације.

Занета националном мегаломанијом заљубљена у своје анахроне политичке програме, српска политичка мисао није ни приметила да су временом умножени етнички фактори будуће борбе за властиту државу и националну афирмацију. Теже него у рату 1941—1945. савремени слом версајско-авнојевске Југославије показао је на драстичан начин по коју цену су са закашњењем плаћени рачуни, који су од самог почетка стварања заједничке државе изношени на преговарачки сто југословенске историје. Поставља се наново питање: Да ли је то само једна етапа из чувеног „топионичког лонца“, који је много раније доживео развијени свет? Како и Д. Вујовић истиче, за разумевање југословенске идеје, решавање југословенског питања и живот југословенске државе недостајале су првенствено демократске идеје и њихови прагматични садржаји, као судбински услови egzистенције. То се и данас потврђује као њихова историјска суштина за сва времена.

Momčilo Zečević

L'IDEE YUGOSLAVE ET L'UNIFICATION DE 1918 DANS LA RETROSPECTIVE HISTORIQUE

— R é s u m é —

Cet article monte comment l'Académicien D. Vujović, dans son travail de recherches de plusieurs decennies, a traité l'idée yougoslave et son évolution en question yougoslave pendant la Première Guerre mondiale (1914—1918). Une rétrospective est faite sur les monographies et autres travaux scientifiques de Vujović dans lesquels il traite de l'unification du Monténégro et de la Serbie et de la formation de l'état yougoslave en 1918, les esti-

mant comme une contribution très importante à l'historiographie monténégrine et yougoslave. Les ouvrages de Vujović et ses vues sur l'idée yougoslave et l'unification de 1918, ont motivé l'auteur de ce texte à souligner et le point de vue de Vujović et le sien même que la formation de l'état yougoslave a été un acte historique progressif, mais que pour la compréhension et l'évolution future de la question yougoslave et l'existence de l'état yougoslave, il manquait néanmoins, en premier lieu, les idées démocratiques et leurs contenus pragmatiques en tant que conditions du destin de l'existence.

Ceci est également confirmé par l'actuelle et dramatique situation de guerre sur le territoire yougoslave.